

Денис Андрійович **РОГОЗІН**

студент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1300-847X>

e-mail: d.rohozin@gmail.com

Тетяна В'ячеславівна **КОМАРОВА**

д.ю.н., професор, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7263-4067>

e-mail: t.v.komarova@nlu.edu.ua

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЦЕСУ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

Статтю присвячено висвітленню етапів, які пройшла Чеська Республіка на шляху до повноправного членства у Європейському Союзі. Наведено проблемні аспекти, з якими зіткнулася країна, проаналізовано шляхи їх вирішення, досліджено соціологічні рейтинги підтримки європейської інтеграції серед населення Чехії в різні роки. Спрогнозовано проблеми, які можуть постати перед Україною на тому самому шляху з огляду на закріплення у преамбулі Конституції України європейського та євроатлантичного векторів розвитку.

Ключові слова: Чехія, євроінтеграція, Європейський союз

ВСТУП

У травні 2021 р. – 17 років з того моменту, як до лав Європейського Союзу (ЄС) вступили чотири, у минулому здебільшого радянські, країни: Чехія, Словаччина, Польща та Угорщина. Вступ до ЄС не тільки змінив політичне життя цих країн та посприяв появі нових політичних партій, а й надав їм можливість суттєво змінити Європарламент та дискурс політичного життя всього союзу. Детальну увагу хотілося б звернути саме на Чеську Республіку як на одну із найрозвинутіших в економічному плані країн з радянським минулим, яка, однак, все ж мала свої проблеми на цьому шляху. У контексті цього дослідження корисно детально проаналізувати ключові особливості, пов'язані із входженням країни до складу ЄС, наголосити на проблемах, виникненню яких посприяла європейська інтеграція, знайти теоретичні та практичні вирішення заданих проблемних аспектів. Теми, суміжні із тематикою цієї роботи, неодноразово ставали предметом дослідження як вітчизняних, так і закордонних науковців. Так, зокрема, можна виділити роботу Ф.О. Басова, що має назву «Вишеградські країни в ЄС: периферія чи нове ядро?», в якій здійснено глибинний порівняльний аналіз партійних систем та суспільно-політичного життя країн так званої «Вишеградської четвірки» після їх вступу до лав ЄС. Звернути увагу також слід на роботу чеського науковця Петра Заградніка «Вступ до Європейського Союзу: плюси та мінуси конвергації» (“Vstup do Evropské unie: přínosy a náklady konvergence”). У даній роботі наведено та наочно проілюстровано приклади позитивних та негативних аспектів, викликаних процесом європейської інтеграції Чехії. На окрему увагу також заслуговують праці Н.В. Марадик та І.І. Вовканича, що відповідно мають назви «Особливості переходу до демократії в Чеській Республіці» та «Постсоціалістична трансформація в Чеській Республіці: специфіка й етапи» [1-4].

МЕТА статті полягає у встановленні шляхів вирішення проблемних аспектів функціонування правової системи Чеської Республіки, викликаних її вступом до лав ЄС задля подальшого їх використання у ві-

тчизняній практиці, на шляху до європейської та євроатлантичної інтеграції України.

МЕТОДИ

Основним для проведення дослідження є емпіричний науковий метод, що полягає у збиранні та аналізі інформації та її порівнянні з іншими джерелами.

РЕЗУЛЬТАТИ

Розпочати дослідження неодмінно слід із всебічного з'ясування історичних передумов вступу Чехії до ЄС. Так, після закінчення Другої світової війни, тоді ще об'єднана Чехословаччина потрапляє під вплив Радянського Союзу, який встановлює в країні соціалістичний уряд. Із цього моменту країна починає називатися Чехословацькою Соціалістичною Республікою (ЧССР). Вторгнення радянських військ у серпні 1968 р. поклало кінець усім намаганням лідерів країни лібералізувати партійне правління та побудувати «соціалізм із людським обличчям», що мали місце під час т.зв. Празької весни. Через 20 років, у 1989 р., народом Чехословаччини здійснено безкровну Оксамитову революцію, – країна остаточно покінула із соціалістичним вектором розвитку.

Процес інтеграції Чехословаччини до західноєвропейських організацій почався відразу після революції 1989 р. та був одним з основних зовнішньополітичних спрямувань Чехословаччини. Основні дієві особи чехословацької зовнішньої політики, серед яких, зокрема, можна виділити тодішнього Президента Чехословаччини В. Гавела, розпочали політичний діалог із європейськими спільнотами. Відкриття кордонів після падіння «залізної завіси» та зняття низки імпорتنних обмежень стало першою значною зміною, що відкрила шлях для більш інтенсивної співпраці з державами Західної Європи. Отже, Чехословаччина, а потім Чеська та Словацька Республіки зіткнулися із важким завданням перетворення централізовано-запланованої економіки на ринкову, як того вимагає ЄС. Першим вагомим кроком ще тодішньої Чехословаччини на шляху до вступу до ЄС було укладення т.зв. «угоди про асоціацію». Так, у грудні 1990 р. Чехословаччина

розпочала переговори з європейськими співтовариствами стосовно її укладення. Угода про асоціацію сформувала правову основу відносин між Чеською Республікою та європейськими спільнотами, дозволила покращити політичний діалог, інституційну співпрацю та усунути торговельні бар'єри. За 3 роки з 1-го січня 1993 р. Чехословаччина розділилася на дві незалежні держави: Чехію та Словаччину. Основним спрямуванням у зовнішній політиці новоствореної країни стала т.зв. ідея «повернення до Європи», що була закріплена на законодавчому рівні в акті парламенту Чехії, що дістав назву «Концепція зовнішньої політики Чеської Республіки». Головною ідеєю концепції була реалізація процесу поетапного долучення Чехії до Європейського Союзу [4; 5].

Після т.зв. «оксамитового розлучення» Чехословаччини, ЄС призупинив процес приєднання. Чеська дипломатія, очолювана міністром закордонних справ Й. Зеленцем, прагнула якнайшвидше повернутися до переговорів про вступ. Згодом, у 1993 р. Чеській Республіці довелося підписати нову угоду про асоціацію, яка «встановлює двосторонні відносини між Чеською Республікою, з одного боку, та ЄС та її державами-членами, з іншого». Даний договір набув чинності 1 лютого 1995 р. За його умовами, наприклад, прем'єр-міністр Чехії міг бути присутнім на засіданні Європейської ради, а міністри могли бути присутніми на засіданні Ради міністрів двічі на рік.

У тому ж році на саміті у Копенгагені затверджено т.зв. «Копенгагенські критерії», що визначають політичні та економічні умови для вступу до ЄС, що висуваються до країн-кандидатів. Вступ має відбуватися, коли ці держави будуть спроможні виконати всі зобов'язання стосовно членства, серед яких як економічні, так і політичні умови, достатній адміністративний та судовий потенціал тощо. Акцентуючи свою увагу на формальних вимогах, які ставилися до країн-кандидатів, неможна не згадати засідання Ради Європи, проведене у червні 1993 р., у рамках якого визначено основоположні критерії, яким повинні були відповідати зазначені країни. Положення, затверджені Радою, вимагали від країн гарантування демократичних основ суспільства, забезпечення непорушності прав громадян та іноземців, реалізації можливостей протистояння на конкурентному ринку ЄС та прийняття всіх атрибутів членства в ЄС, тобто участі у валютному, економічному та політичному союзах. Також слід зазначити, що у 1995 р. був виданий ще один документ, що регламентував умови членства – «Підготовка асоційованих країн Центральної та Східної Європи до інтеграції у внутрішній ринок союзу», що в народі отримала назву «Біла книга». Цей документ охоплював список усіх необхідних для ратифікації законодавчих актів.

Заяву про вступ до ЄС подано урядом Чеської Республіки 17 січня 1996 р. Невіддільною частиною цієї заяви був меморандум, в якому уряд на чолі з тодішнім Президентом Чехії В. Клаусом заявив, що він, серед іншого, «визнає корисність та незворотність процесу європейської інтеграції», і високо оцінює його як «процес, який гарантуватиме мир та політичну стабільність для громадян на багато десятиліть». Уряд також заявив, що приймає й неекономічні аспекти євро-

пейської інтеграції. Заслуговує на увагу також теза про те, що «у процесі сучасного європейського розвитку обмін частини власного суверенітету на загальну частку наднаціонального суверенітету та спільної відповідальності є неминучим, і здійснюється як на благо своєї власної країни, так і для всієї Європи». 26 квітня 1996 р. міністр закордонних справ Й. Зеленець отримав анкету від Європейської комісії для підготовки висновку за заявою. Анкета була заповнена та відправлена у грудні 1996 р. Так, слід зазначити, що вже у грудні 1997 р. в ЄС проведено т.зв. «саміт розширення», в ході якого було оприлюднено списки першої групи країн-кандидатів, до числа яких потрапила й Чеська Республіка.

У 1998 р. почалися переговори про приєднання до ЄС із Чеською Республікою та іншими претендентами. Так, 30 березня 1998 р. у Брюсселі відбулися зустрічі міністрів закордонних справ країн-членів та кандидатів. З цього моменту стосунки між ЄС та Чехією базувалися на основі т.зв. «Європейської угоди», положення якої регулювали відносини майже у всіх сферах. Зі свого боку, чеським урядом ухвалено «Національну програму» – план усіх наступних кроків на шляху до вступу до ЄС [5].

Однак Чехія, в якій процес гармонізації законодавства проходив не дуже швидко та економіка якої перебувала у стані рецесії з 1997 р., незабаром опинилася на межі вибування з «першої хвилі» вступу до ЄС. Так, слід зазначити, що за тогочасними міжнародними інвестиційними рейтингами Чеська Республіка за рік втратила 9 пунктів, зайнявши 44 позицію у світі. Усе це знайшло свій вияв у доповіді Єврокомісії 1998 р., в якій констатовувався незадовільний стан реалізації судової реформи, увага зверталася на недоведеність до кінця приватизаційних процесів. За статистичними даними, внутрішній валовий продукт країни (ВВП) країни знизився на 2,5 %, і на 1 січня 1998 р. складав лише половину від ВВП середньостатистичної країни ЄС. Рівень безробіття у країні зріс майже до 9 %. Уся вищеописана кризова ситуація стала головною проблемою, що явно ставила під питання можливість включення Чехії до складу ЄС. Причиною кризи експерти згодом назвуть невдалу спробу уряду провести приватизацію державного майна. Переломити кризову ситуацію у країні змогла лише перемога на чергових виборах соціал-демократичної партії, що мало наслідком як зміну самого уряду, так і зміну запровадженого ним курсу. Новопризначений кабінет міністрів, очолюваний прем'єр-міністром Земаном, визнав за основу своєї діяльності вектор на підготовку країни до вступу до ЄС та зосередив на цьому всі свої зусилля. Уже в 1999 р. була реалізована чимала кількість із запропонованої М. Земаном економічної стратегії, що, зі свого боку, заклало підґрунтя для виходу Чехії із довготривалої економічної кризи 1990-х рр. Так, слід зазначити, що вже станом на 2000 р. Чеська Республіка за рівнем інвестицій в її економіку обійшла Угорщину та посіла третє місце серед східноєвропейських країн [2].

На окрему увагу заслуговує ще одна проблема, з якою стикнулася Чехія на своєму шляху «повернення до Європи». Нею став євроскептичний настрій населення країни. Так, порівняно із II пол. 1990-х рр., кількість

громадян, що підтримували вступ до ЄС, впала, у відсотковому співвідношенні, із 50 % до 39 %. Підігрівали занепокоєння населення стосовно доцільності вступу до ЄС реакційні опозиційні політичні сили, очолювані колишнім прем'єром В. Клаусом. Парадоксальним виявилось те, що подолавши такий важкий шлях економічних реформ, заданих державним вектором на «повернення до Європи», у країні з'явилися єроскептично налаштовані політики. Однак тоді процес прийняття до складу союзу нових країн уже добігав кінця та став незворотнім. Попередні переговори про вступ завершилися 12–13 грудня 2002 р. Під час них вирішено окремі організаційні питання та встановлено перехідні періоди для гармонізації законодавства [6].

Окремої уваги також заслуговує ще одна проблема, що непокоїла чеських політиків на шляху до членства в ЄС. Нею виявилися можливі звинувачення з боку Австрійської Республіки та Федеративної Республіки Німеччина, адресовані чеському уряду з приводу незаконності видання чеським президентом Е. Бенешом післявоєнних декретів, що змушували німецьке населення залишити країну. Однак ця проблема була вирішена чеськими дипломатами шляхом багато сторонніх переговорів і завершилася тим, що Чехією отримано гарантії, що вирішення заданого питання не вплине на процес інтеграції країни до складу ЄС [3].

Вагомою проблемою, що ставила під загрозу можливість включення Чехії до Євросоюзу стало питання, що стосувалося атомної електростанції «Темелін», що в 1990-х рр. будувалася в південно-чеському краї, неподалік від австрійського кордону. Австрія боролася проти будівництва атомної електростанції біля власних кордонів із самого початку її будівництва. Ситуація погіршилася наприкінці 1990-х рр. після усвідомлення австрійським урядом неминучості вступу Чехії до ЄС. Крім того, саме тоді у парламенті Австрійської Республіки вагомою політичною силою виступала радикально-права партія FPÖ (Австрійська партія свободи), погляди якої на будівництво електростанції були однозначними. 1 січня 2002 р. в Австрії навіть пройшов референдум, на якому загалом 915 тис. австрійських громадян проголосували за те, щоб зробити зупинення будівництва станції умовою вступу Чеської Республіки до ЄС. Ситуація заспокоїлася після підписання Мельського протоколу 12 грудня 2000 р. між Чеською Республікою та Австрією, за яким Чехія зобов'язалася вживати таких заходів, як регулярне інформування Австрії про події в Темеліні та детальна оцінка впливу

АЕС на навколишнє середовище. Австрія, зі свого боку, визнала важливість розширення ЄС та заявила, що не буде блокувати процес входження Чехії до ЄС [7; 8].

Наступним важливим кроком на шляху до членства стало підписання договору про приєднання, який підписано 16 квітня 2003 р. в Афінах. Договір був додатково ратифікований національними парламентами п'ятнадцяти старих держав-членів. У нових державах-членах, за винятком Кіпру, договір схвалено на референдумі. Референдум проводився у Чеській Республіці з п'ятниці 13 червня до суботи 14 червня 2003 р. Напередодні референдуму представниками різноманітних чеських політичних сил висловлено багато сумнівів з приводу доцільності євроінтеграції. Акцент робився на можливому підвищенні цін, розоренні фермерських господарств, втраті національного суверенітету. Особливого занепокоєння викликали ідеї країн-членів ЄС, що стосувалися утворення централізованих структур з управління союзом. Однак 77,3 % виборців проголосували за затвердження згоди. Явка становила 55,2 %. Загалом до Конституційного суду надійшло 28 скарг стосовно проведення референдуму, 13 з яких не відповідали вимогам закону. Інші скарги розглянуто судом та згодом оголошено необґрунтованими. Грунтуючись на висновку Конституційного суду, законність референдуму підтверджено Президентом у липні 2003 р. Угода набула чинності через рік, 1 травня 2004 р.

ВИСНОВКИ

Підсумовуючи вищенаведений матеріал, що стосується процесу та етапів європейської інтеграції Чеської Республіки, можна однозначно заявити, що це був нелегкий шлях. Весь процес від повалення соціалістичного режиму й аж до входження до складу ЄС у Чехії зайняв майже 15 років. На цьому шляху було багато труднощів: реакційні політики, негативно налаштовані сусіди, дипломатичні наслідки минулого, – усе це Чеська Республіка змогла подолати. Тому, аналізуючи усю подану у статті інформацію, можна сформулювати основні поради для керівництва нашої країни на цьому шляху. По-перше, це рішучість дій та реформ, які повинні реально впроваджуватися. По-друге, це акцент на гармонізації українського законодавства згідно з європейськими нормами. І по-третє – це готовність йти на компроміси заради бажаного повноцінного членства в складі ЄС.

Список використаних джерел

1. Басов Ф.А. Вышеградские страны в ЕС: периферия или новое ядро? *Свободная мысль*. 2019. № 5. С. 175–184.
2. Zahradnik P. Vstup do Evropské unie: přínosy a náklady konvergence. Prague: BECK, 2003. 340 p.
3. Марадик Н.В. Особливості процесу переходу до демократії в Чеській Республіці. *Науковий вісник Ужгородського університету*. 2009. № 13. С. 125–128.
4. Вовканич І.І. Постсоціалістична трансформація в Чеській Республіці: специфіка й етапи. *Carpatica-Karpatika*. 2003. № 21. С. 198–210.
5. Evropská dohoda zakládající přidružení mezi Českou republikou na straně jedné a Evropskými společenstvími a jejich členskými státy na straně druhé. URL: <https://www.euroskop.cz/167/0/clanek/asociacni-dohoda/>.
6. Zájem Československa o členství v Evropských společenstvích. URL: <https://www.euroskop.cz/803/0/clanek/vstup-cr-do-eu/>.
7. Mareš M. Česko-rakouské vztahy – nejasná budoucnost. *Magazine Europeum*. 2002. № 1. pp. 1–4.
8. Protokol z Melku. URL: https://cs.wikisource.org/wiki/Protokol_z_Melku.

References

1. Basov F.A. Visegrad countries in the EU: the periphery or the new core? *Free thought. Collection of scientific works*. 2019.

№ 5. C. 175–184. (in Russian).

2. Zahradnik P. Vstup do Evropské unie: přínosy a náklady konvergence. Prague: BECK, 2003. 340 p.

3. Maradyk N. The peculiarities of process of transition to democracy in Czech Republic. *Scientific Bulletin of Uzhhorod University*. 2009. № 13. pp. 125–128 (in Ukrainian).

4. Vovkanych I. I. Post-socialist transformation in the Czech Republic: specifics and stages. *Carpatyka*. 2003. № 21. pp. 198–210 (in Ukrainian).

5. Evropská dohoda zakládající přidružení mezi Českou republikou na straně jedné a Evropskými společenstvími a jejich členskými státy na straně druhé. URL: <https://www.euroskop.cz/167/0/clanek/asociacni-dohoda/>.

6. Zájem Československa o členství v Evropských společenstvích. URL: <https://www.euroskop.cz/803/0/clanek/vstup-cr-do-eu/>.

7. Mareš M. Česko-rakouské vztahy – nejasná budoucnost. *Magazine Europeum*. 2002. № 1. pp. 1–4.

8. Protokol z Melku. URL: https://cs.wikisource.org/wiki/Protokol_z_Melku.

Denys ROHOZIN

student, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1300-847X>

e-mail: d.rohozin@gmail.com

Tetiana KOMAROVA

Doctor of Legal Sciences, Professor, Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7263-4067>

e-mail: t.v.komarova@nlu.edu.ua

FEATURES OF THE PROCESS OF EUROPEAN INTEGRATION OF THE CZECH REPUBLIC

This paper is devoted to highlighting the stages through which the Czech Republic went on its way to full membership in the European Union. At the beginning of the work, attention is paid to the works of Ukrainian, Russian and Czech scientists analyzed in this context, on which the work is based. Further, an introduction to the historical discourse of events in the political and social spheres in the Czechoslovak Republic after the Second World War is carried out. Attention is drawn to the process of division of the Czech and Slovak Republics in the first half of the 90s. The article tells about the choice by the Czech Republic of the political and social vector for «returning to Europe». Other problems of the Czech Republic on the path of European integration are analyzed, among which one can note the conflict with the Federal Republic of Germany over the forced eviction of the German population from the country in the post-war period, based on the decrees of the President of the Czech Republic Edward Benesh, as well as the solution of this problem through diplomatic means. Attention is also drawn to another problem, which was expressed in the conflict with the government of the Austrian Republic regarding the construction of the Temelin nuclear power plant in the South Bohemian region, in the immediate vicinity of the Austrian borders. The Melk Protocol was analyzed, on the basis of which this conflict was resolved. The general conclusions on this work are summarized, in which the success of the Czech strategy for European and Euro-Atlantic integration is stated. Problems that may arise for Ukraine on the same path are predicted, taking into account the consolidation of the European and Euro-Atlantic vectors of development in the preamble of the Constitution of Ukraine.

Keywords: Czech Republic, European integration, European Union